

УДК 336.143:351:36

Штефан Л.Б.*кандидат економічних наук, доцент,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету***Когут Я.С.***студент
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Тернопільського національного економічного університету*

СУЧАСНИЙ СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

CURRENT STATE OF PUBLIC BUDGET POLICY OF UKRAINE IN THE SOCIAL SPHERE

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено тенденції формування та реалізації державної бюджетної політики в забезпеченні розвитку соціальної сфери. Проаналізовано сучасний стан фінансування соціальних видатків, тенденції розвитку ринку праці, що призводять до посилення соціальної напруги в суспільстві. Визначено необхідність підвищення ефективності державної бюджетної політики.

Ключові слова: бюджет, бюджетна політика, соціальні видатки, соціальні нормативи, фінансові ресурси.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы тенденции формирования и реализации государственной бюджетной политики в обеспечении развития социальной сферы. Проанализировано современное состояние финансирования социальных расходов, тенденции развития рынка труда, которые приводят к усилению социальной напряженности в обществе. Определена необходимость повышения эффективности государственной бюджетной политики.

Ключевые слова: бюджет, бюджетная политика, социальные расходы, социальные нормативы, финансовые ресурсы.

ANNOTATION

The article considers the trends of shaping and realization of state budget policy to ensure social development. The current financing of social spending, trends in the labor market leading to increased social tension in society are analyzed. The necessity of improving the efficiency of state fiscal policy is defined.

Keywords: budget, budget policy, social spending, social norms, financial resources.

Постановка проблеми. В умовах розвитку соціально орієнтованої моделі ринкової економіки в Україні і, як наслідок, посилення значення та ролі соціальної функції держави, спрямованої на забезпечення високих стандартів рівня й якості життя населення, все більшого значення набуває ефективна державна бюджетна політика, яка забезпечує створення необхідного середовища для успішного функціонування та розвитку соціальної сфери.

Враховуючи значний обсяг державних фінансових ресурсів, задіяних у фінансуванні соціальної сфери, їх суттєвий вплив на регулювання соціальних відносин в країні, а також необхідність підвищення рівня та якості життя населення в умовах обмеженості бюджетних ресурсів, виникає об'єктивна потреба в узагальненні та систематизації підходів до засто-

сування методів формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальній сфері, підвищення ефективності їх використання в контексті забезпечення соціального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади формування та реалізації бюджетної політики розглядаються в працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед яких: О. Василик, К. Павлюк [1], В. Геєць [2], В. Федосов, С. Юрій [3], В. Хомутенко [4] та ін. Проблеми соціальної сфери, особливості її розвитку та фінансування досліджують такі вчені, як: Т. Боголиб [5], І. Боярко [6], О. Гордей [7], Ф. Журавка [8], І. Канцур [9] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових напрацювань із даної проблематики, існує нагальна необхідність у комплексному обґрунтуванні питань, пов'язаних із використанням державної бюджетної політики як дієвого інструмента впливу на соціальну сферу згідно з вимогами стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни, насамперед у напрямі визначення шляхів підвищення ефективності державної бюджетної політики в соціальній сфері.

Мета статті полягає в аналізі сучасного стану формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальній сфері України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Базовими важелями формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальній сфері є соціальні та фінансові стандарти і нормативи, які забезпечують реалізацію основних соціальних гарантій. Вони використовуються, по-перше, для обґрунтування та визначення пріоритетних напрямів державної бюджетної політики в соціальній сфері, забезпечення реалізації її стратегічної мети, по-друге, як база для обчислення державних видатків на соціальні цілі та формування на їх основі бюджетів усіх рівнів, міжбюджетних відносин, розроблення державних та місцевих програм соціального розвитку.

Так, із метою забезпечення надання державних соціальних гарантій та подальшого визначення бази для обчислення державних видатків на соціальні цілі, формування державних та місцевих програм соціального розвитку на підставі соціальних норм та нормативів обраховуються такі нормативи витрат:

- нормативи фінансування поточних витрат на одного мешканця;
- нормативи фінансування поточних витрат на одну особу, яка підлягає певному виду обслуговування;
- нормативи фінансування поточних витрат на утримання мережі закладів соціальної сфери;
- нормативи державних капітальних укладень на будівництво закладів соціальної сфери;
- нормативи коштів державного та місцевих бюджетів, що спрямовуються на покриття витрат підприємств, установ і організацій соціально-культурного, житлово-комунального та побутового обслуговування, які не покриваються виплатами населення [10].

Соціальні стандарти та нормативи використовуються не тільки на етапі формування бюджетної політики, а й при розподілі та використанні бюджетних ресурсів. Зокрема, на їх основі можливо визначити рівень життя населення, сформувати систему критеріїв для оцінювання ефективності бюджетних видатків у соціальній сфері тощо, тому його можна вважати базовим елементом бюджетної політики в соціальній сфері, який відображає особливості її формування та реалізації.

Державна бюджетна політика впливає на розвиток соціальної сфери через механізм її фінансування як безпосередньо з державного бюджету, так і опосередковано через місцеві бюджети. Відповідно, важливим методом механізму формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері є бюджетне регулювання, за допомогою якого здійснюються розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів між бюджетами різних рівнів, а також між різними галузями соціальної сфери, державними цільовими програмами в соціальній сфері тощо. Важливість цього методу обумовлена тим, що частка соціальних видатків в Україні, яка реалізується на місцевому рівні, на 45% фінансується з державного бюджету через міжбюджетні трансферти.

Співвідношення між видатками на фінансування соціальної сфери з державного та місцевих бюджетів залежить від переліку видатків, визначених у Бюджетному кодексі України. Зокрема, Кодексом передбачено, що до видатків державного бюджету на освіту перевага належить видаткам на вищу освіту. Стосовно загальної освіти передбачено лише фінансування спеціалізованих шкіл державної власності та загальноосвітніх шкіл соціальної спрямованості. Фінансування інших закладів освіти здійснюється з місцевого бюджету.

Визначна роль державної бюджетної політики в соціальній сфері, спрямованої на вико-

нання державою її соціальних функцій, потребує детального аналізу цієї політики з метою окреслення її основних тенденцій та розроблення концепції її формування та реалізації.

До видатків соціального спрямування належать видатки на охорону здоров'я, освіту, духовний та фізичний розвиток, соціальний захист і соціальне забезпечення.

Формування та реалізація бюджетної політики в соціальній сфері тісно пов'язані з рівнем державної централізації національного продукту в бюджеті та цільових фондах, а також з його подальшим розподілом. Граничний рівень показників перерозподілу ВВП через зведений бюджет і позабюджетні фонди в Україні визначається в бюджетній резолюції та фактично реалізується при формуванні доходів та видатків державного бюджету (рис. 1).

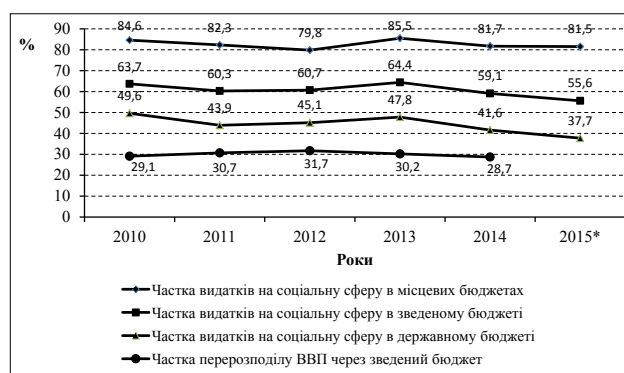

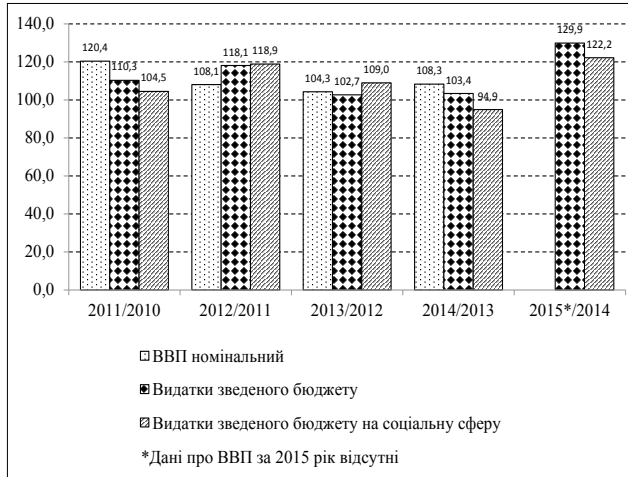
Рис. 1. Динаміка часток видатків на фінансування соціальної сфери в структурі витратків зведеного, державного та місцевих бюджетів у 2010–2015 рр. Джерело: побудовано авторами за даними [11]

Значна частка перерозподіленого ВВП спрямовується саме на фінансування соціальної сфери. Так, питома вага видатків зведеного бюджету, що спрямовується на фінансування соціальної сфери, у 2015 р. склала близько 55,6%.

Із рис. 1 видно, що частки видатків соціального спрямування у зведеному та державному бюджетах є найнижчими за останні п'ять років (55,6% та 37,7% відповідно). Причому таке зниження триває вже протягом двох років: видатки соціального спрямування зведеного бюджету знизились на 5,3 та 3,5 в. п., а державного бюджету – на 6,2 та 3,9 в. п. у 2014 р. та 2015 р. відповідно. Крім того, з рис. 1 видно, що місцеві бюджети спрямовують у соціально-культурну сферу значно більшу частку видатків, ніж державний бюджет. Це пояснюється структурою витрат місцевих бюджетів, згідно з Бюджетним кодексом України. Частка видатків соціального спрямування в місцевих бюджетах знизилася не так суттєво – на 3,8 в. п. у 2014 р. (81,7%) та 0,2 в. п. у 2015 р. (81,5%).

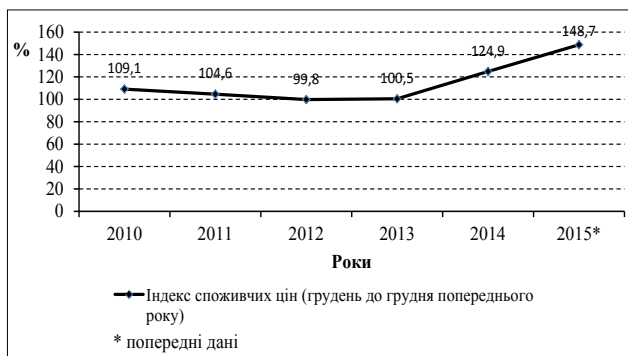
Порівнюючи співвідношення між зростанням ВВП та видатками зведеного бюджету на соціальну сферу, слід відзначити, що в 2012–

2013 рр. темпи зростання соціальних видатків зведеного бюджету перевищували темпи зростання видатків зведеного бюджету та темпи зростання ВВП. Темп зростання видатків зведеного бюджету на соціальну сферу мав тенденцію до зростання протягом усього досліджуваного періоду, крім 2014 р. (94,9%), і становив 122,2% у 2015 р. порівняно з 109,0% у 2013 р., 118,9% у 2012 р. та 104,5% у 2011 р. (рис. 2).

Рис. 2. Темпи приросту ВВП і видатків зведеного бюджету, у тому числі на соціальну сферу в Україні за 2010–2015 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [11; 12]

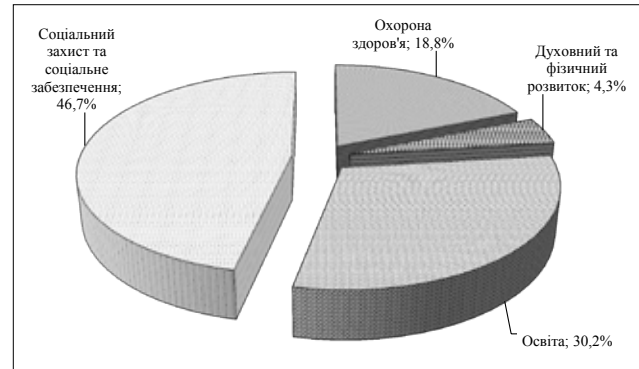

Рис. 3. Динаміка індексу споживчих цін у 2010–2015 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [12; 13]

Темпи зростання видатків зведеного бюджету України та його соціальної складової в 2015 р. мали найвищі значення. Проте слід мати на увазі, що видатки представлені у номінальному значенні і необхідно робити зваження на показники інфляції, що представлені у відповідні періоди. У 2015 р. темп інфляції був найвищим (рис. 3).

Із метою подальшого аналізу стану реалізації соціальних пріоритетів бюджетної політики розглянемо більш детально структуру видатків соціального спрямування у зведеному бюджеті України в 2015 р. (рис. 4).

Рис. 4. Структура видатків зведеного бюджету України на соціальну сферу в 2015 р.

Джерело: побудовано авторами на основі даних [11]

Можна відзначити, що найбільшу питому вагу серед видатків зведеного бюджету України на соціальну сферу складають видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення (46,7%) й освіту (30,2%). Найменшу частку соціальних видатків складають видатки на духовний та фізичний розвиток (4,3%).

Найбільша питома вага видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення обумовлена першочерговістю фінансування соціальних послуг, спрямованих на забезпечення основних державних соціальних гарантій для окремих верств населення. Так, згідно з чинним законодавством, на сьогодні в Україні налічується близько 130 категорій пільговиків, серед яких

Таблиця 1

Економічно неактивне населення в Україні в 2010–2014 рр.

Показник	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
Економічно неактивне населення, всього, тис. осіб	11945,0	11657,4	11456,9	11270,1	12023,0
у тому числі за причинами економічної неактивності					
Пенсіонери за віком, по інвалідності та на пільгових умовах, %	48,9	49,3	50,3	51,0	53,3
Учні, студенти, %	25,7	25,0	24,6	24,8	21,7
Зайняті в домогосподарстві, перебувають на утриманні, %	19,5	20,6	20,5	20,2	20,0
Не працювали за станом здоров'я, %	1,8	1,4	1,2	1,0	1,2
Мають сезонний характер роботи, %	0,6	0,4	0,3	0,2	0,5
Інші, %	3,5	3,3	3,1	2,8	3,3

Складено авторами на підставі даних [12]

лише 70 категорій мають право на пільги за соціальною ознакою, а 50 – за професійною [14].

Така структура бюджетних виплат обумовлена характерним для України погіршенням демографічної ситуації, яка виявляється в несприятливій динаміці смертності та тривалості життя населення, старінні населення, погіршенні його певних якісних характеристик (табл. 1).

Як наслідок, у складі економічно неактивного населення значну частку (близько 50%) складають пенсіонери за віком та по інвалідності. При цьому їх частка в структурі економічно неактивного населення постійно зростає.

Значну частку серед економічно неактивного населення складають також студенти та населення, зайняте в домогосподарстві, але їх частка в структурі населення поступово знижується.

Означені тенденції розвитку ринку праці призводять до погіршення трудового потенціалу країни, посилення соціальної напруги в суспільстві, зниження життєвого рівня населення, подальшого збільшення навантаження на державні соціальні видатки.

Висновки. Проаналізувавши ситуацію з реалізацією бюджетної політики в соціальній сфері, можна зробити такі висновки: по-перше, бюджетні видатки на соціальні потреби складають значну частку в структурі видатків зведеного бюджету; по-друге, коливання часток різних складових соціальних видатків у структурі державних видатків указує на мінливість основних пріоритетів бюджетної політики в соціальній сфері; по-третє, співвідношення між соціальними видатками з державного та місцевих бюджетів та рівень централізації бюджету свідчать про значну роль державної бюджетної політики в розвитку соціальної сфери на місцевому рівні.

Втім, прямі фінансові показники не дають змоги комплексно оцінити вплив бюджетної політики на розвиток соціальної сфери та її ефективність, а характеризують лише її ресурсну складову, тому існує потреба у визначенні та оцінюванні додаткових непрямих соціальних показників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василик О.Д. Бюджетна система України : [підручник для ВНЗ] / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
2. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В.М. Геєць ; НАН України ; Інститут економіки та прогнозування НАН України. – К., 2009. – 864 с.
3. Бюджетна система : [підручник] / За ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К. : Центр учбової літератури, 2012 – 871 с.
4. Бюджетна система : [навч. посіб.] / В.Г. Баранова, О.Ю. Дубовик, В.П. Хомутенко [та ін.] ; за заг. ред. В.П. Хомутенко. – Одеса : Видавництво Бартенєва, 2014. – 392 с.
5. Боголиб Т. Бюджетная политика Украины как основа макроэкономической стабильности / Т. Боголиб // Економіст. – 2013. – № 4. – С. 13–17.
6. Боярко І.М. Аналіз бюджетної політики країн ЄС та України у сфері формування та використання державних видатків / І.М. Боярко, Н.А. Дехтяр, О.В. Дейнека // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 9. – С. 17–21.
7. Гордей О.Д. Соціальний аспект бюджетної політики / О.Д. Гордей // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 6. – С. 194–199.
8. Журавка Ф.О. Оцінка ефективності реалізації державних цільових програм в соціальній сфері / Ф.О. Журавка, Н.В. Овчарова // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 202–206.
9. Канцур І.Г. Розвиток соціальної сфери у контексті бюджетно-податкової політики (питання теорії і практики) / І.Г. Канцур // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 3. – С. 23–28.
10. Державний класифікатор соціальних стандартів та нормативів : Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 17.06.2002 р. № 293 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legal.com.ua/document/kodeks/0CH560293203-02.html>.
11. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>.
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
13. Статистичний щорічник України за 2014 рік / За ред. І.М. Жук. – Київ, 2015. – 585 с.
14. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uisr.org.ua>.